

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Sirén, Marjo; Leino, Kaisa

Title: Nostoja neljäsluokkalaisten lukutaitotutkimuksen tuloksista

Year: 2023

Version: Published version

Copyright: © Finra ry, 2023

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Sirén, M., & Leino, K. (2023). Nostoja neljäsluokkalaisten lukutaitotutkimuksen tuloksista. *Kielikukko*, 42(4), 3-7.

Marjo Sirén

työskentelee projektitutkijana Jyväskylän yliopiston Koulutuksen tutkimuslaitoksella PIRLS- ja PISA-tutkimuksissa sekä valmistelee kriittiseen lukutaitoon liittyvää väitöskirjaa.

Kuva Petteri Kivimäki

Kaisa Leino

työskentelee yliopistotutkijana Jyväskylän yliopiston Koulutuksen tutkimuslaitoksella erityisesti erilaisissa lukutaitoon liittyvissä hankkeissa.

Kuva Martti Minkkinen

Nostoja neljäsluokkalaisten lukutaitotutkimuksen tuloksista

Neljäsluokkalaisten lukutaidon tasoa tarkastelevan PIRLS-tutkimuksen (Progress in International Reading Literacy Study) uusimmat tulokset julkaistiin toukokuussa 2023. Viiden vuoden välein toistuva tutkimus sisältää oppilaiden lukutaitokokeen lisäksi laajan taustakyselyaineiston oppilailta, opettajilta, rehtoreilta ja lasten huoltajilta. Vuonna 2021 PIRLS-tutkimus toteutettiin ensimmäistä kertaa tietokoneilla. Samaan aikaan kerättyssä vertailuaineistossa ei kuitenkaan havaittu osaamisessa eroa sen perusteella, käyttivätkö oppilaat paperista vai digitaalista toteutustapaa tehdessään samoja tehtäviä. Digitoteutuksessa mukana oli myös verkkolukemista jäljitteleviä tekstejä ja niihin liittyviä tehtäviä. Tässä kirjoituksessa kokoamme PIRLS 2021 -tutkimuksen keskeisimpiä tuloksia ja havaintoja erityisesti kouluuyhteisön näkökulmasta.

ASIASANAT: PIRLS, arviointitutkimus, osaamistulokset, lasten lukutaito

Suomalaislasten lukutaidon taso laskenut mutta kansainvälisesti edelleen korkea

Uusimpien tulosten mukaan neljäsluokkalaisten suomalaislasten lukutaidon taso on kansainvälisesti edelleen hyvin korkea. Suomalaisoppilaat olivat Euroopan maiden kärkeä yhdessä Puolan ja Ruotsin oppilaiden kanssa. Kaikista maista edelle nousivat vain Singapore, Hongkong ja Englanti. Niin Suomessa kuin kansainvälisestikin näkyy kuitenkin huolestuttava lasku pistemäärissä, mikä kertoo osaamisen tason heikentymisestä. Suomessa pistekeskiarvo laski 17 pistettä, ja lasku oli tätä suurempi vain Norjassa ja Alankomaissa. Pistemäärä oli Suomessa laskenut merkittävästi sekä tytöillä että pojilla, tosin tytöillä vielä hieman poikia enemmän. Sukupuolten välinen piste-ero oli kansainvälisen keskiarvon luokkaa, eli neljäsluokkalaisilla sukupuolten välinen piste-ero oli pienempi kuin esimerkiksi 15-vuotiaiden lukemista tarkastelevassa PISA-tutkimuksessa (ks. Leino ym. 2019). Suomalaistytöjen osaamistaso oli pistemäärän mukaan nyt samal-

la tasolla kuin pojilla kymmenen vuotta aiemmin. Osaamistason lasku näkyi myös kaikissa sosioekonomisissa ryhmissä, vaikkakin eniten osaaminen näyttää heikentyneen ryhmässä, jossa perheen sosioekonominen asema oli keskimääräistä heikompi. Aiempien arviointien tapaan osaamisen taso oli korkeampi kotikielenä koulun kieltä puhuvilla kantaväestön lapsilla kuin maahanmuuttajalapsilla tai muuta kuin koulun kieltä kotonaan puhuvilla lapsilla. On kuitenkin syytä huomata, että maahanmuuttajien osuus aineistossa oli niin pieni, ettei heidän osaamistasonsa juurikaan selitä Suomen laskenutta pistemäärää.

PIRLS 2021 -tutkimuksen tulokset toivat esiin, että oppilaiden väliset osaamiserot olivat Suomessa hieman suurempia kuin aiemmilla PIRLS-kierroksilla. Erityisesti pääkaupunkiseudulla osaaminen näyttää hajaantuvan aiempaa enemmän. Tätä selittävät muun muassa muutokset hyvien ja heikkojen oppilaiden määrissä. Koko Suomessa erinomaisten lukijoiden määrä oli vähentynyt 18 prosentista 14 prosenttiin. Ai-

noastaan pääkaupunkiseudulla erinomaisten lukijoiden osuus oli säilynyt ennallaan 17 prosentissa. Eniten erinomaiset lukijat olivat vähentyneet Itä-Suomessa. Tyydyttävän osaamistason alapuolelle puolestaan jäi koko maassa nyt 16 prosenttia oppilaistamme, kun vastaava luku vuonna 2016 oli vain 9 prosenttia. Pääkaupunkiseudulla heikkoja tai erittäin heikkoja lukijoita oli peräti 19 prosenttia oppilaista. Sekä hyvissä että heikoissa lukijoissa oli tyttöjä ja poikia: Tyttöistä reilu puolet (59 %) ja pojista lähes puolet (48 %) ylsi korkeaan tai erinomaiseen lukutaidon tasoon. Heikkoja tai erittäin heikkoja lukijoita oli neljäsluokkalaisista pojista 18 % ja tytöistä 13 %.

Suomalaiset neljäsluokkalaiset hallitsivat edellisen kierroksen tavoin tietoteksteihin liittyvät tehtävät hieman paremmin kuin kaunokirjallisuuteen liittyvät tehtävät. Sen sijaan tiedon hakemiseen tai tulkitsemiseen ja arvioimiseen liittyvät tehtävät osattiin samanveroisesti. Tiedonhaun hallitseminen on ollut oppilaidemme vahvuus monissa eri luokka-asteilla toteutetuissa lukutaidon arvioinneissa (esim. PISA), mutta myös siihen liittyvien tehtävien osaaminen on viime vuosina ollut heikompaa kuin aiemmin.

Jos verrataan oppimisen olosuhteita vuoteen 2016, on koronapandemia ollut yksi merkittävimmistä niihin vaikuttaneista tekijöistä. Koulujen välillä ei havaittu pandemian aiheuttamia eroja, vaikka lukuvuonna 2020–2021 koulujen välillä oli eroja siinä, olivatko koulurakennukset suljettuna vai eivät. Oppilaiden välisiä eroja oli kuitenkin havaittavissa: Vanhemmista 31 prosenttia koki pandemian haitanneen heidän lapsensa oppimista jonkin verran tai paljon. Yhteys lukutaidon osaamiseen olikin selkeä, sillä ne oppilaat, joiden vanhemmat kokivat pandemian vaikuttaneen paljon, saivat keskimäärin 66 pistettä vähemmän kuin ne oppilaat, joiden oppimiseen pandemia ei ollut vaikuttanut lainkaan. Vaikka niitä oppilaita, joiden oppimiseen koro-

nan katsottiin vaikuttaneen paljon, oli vain noin 3 prosenttia, on heidän oppimisvajettaan syytä tukea vielä tulevinakin kouluvuosina.

Oppilaan myönteinen suhtautuminen lukemiseen sekä koulu yhteisöön kuulumisen yhteydessä hyvään lukutaitoon

Kuten useat tutkimukset ovat osoittaneet, lasten aktiivisella lukemisella, erityisesti kaunokirjallisuuden lukemisella, on vahva myönteinen yhteys lukutaitoon. Puolikin tuntia lukemista päivässä nosti lukutaidon tasoa merkitsevästi verrattuna vähemmän aikaa lukeviin. Lukemisaktiivisuus on yhteydessä lukemiseen liittyvään myönteiseen suhtautumiseen, jolla myös voidaan havaita olevan yhteys oppimistuloksiin. Aiempaa harvempi lapsi kuitenkin piti lukemisesta verrattuna vuoden 2016 PIRLS-tuloksiin; PIRLS 2021 -tutkimuksessa lukemisesta jonkin verran tai paljon pitäviä oli tytöistä kolme neljästä (74 %) ja pojista kaksi kolmesta (65 %). Vaikka lukemisesta paljon pitävillä oli merkittävästi paremmat pistemäärät kuin lukemisesta vain vähän pitävillä, olivat heidänkin lukutaidon pisteensä laskeneet huomattavasti edelliseen arviointiin verrattuna.

Suomalaislapset luottivat omaan lukutaitoonsa paljon, eikä tyttöjen ja poikien välillä ollut eroja luottamuksessa omaan lukutaitoonsa. Lapset, jotka suhtautuivat lukutaitoonsa erittäin luottavaisesti, saavuttivat lukukokeessa keskimäärin 83 pistettä enemmän kuin lapset, jotka luottivat lukutaitoonsa heikosti. Luottamus omaan lukutaitoon olikin yksi vahvimpia lukutaidon tason selittäjiä.

Hyvään lukutaidon tasoon yhdistyi myös lapsen kokemus koulu yhteisöön kuulumisesta eli esimerkiksi se, tunsiko lapsi viihtyvänsä koulussa tai oliko hänellä ystäviä koulussa. Vielä tätäkin merkittävämmän lasten osaamisessa näkyi kiusatuksi tulemisen kokemus. Neljäsluokkalais-

ten vastausten mukaan yleisimpiä kiusaamisen muotoja olivat nimittely ja pilkkaaminen sekä leikin tai pelin ulkopuolelle jättäminen. Useasti kiusatuilla osaamistaso oli heikentynyt huomattavasti edelliseen arviointiin verrattuna, joten lasten koulunkäynnin ja oppimisen kannalta on erityisen tärkeää puuttua kiusaamiseen välittömästi, kun sellaista havaitaan.

Oppilaiden ja opettajien kokema turvallisuus ja työrauha aiempaa merkityksellisempiä lukutaidon kannalta

Ilahduttavaa on, että suomalaislasten sitoutuminen lukutaidon opetukseen on lisääntynyt, ja tästä on kiittäminen opettajien hyvää sitouttamistyötä. Neljä viidestä (83 %) lapsesta kuitenkin koki, että lukemisen oppitunneilla oli jonkin verran häiriötekijöitä, joista suurimpana pidettiin sitä, ettei luokassa voinut työskennellä kunnolla liiallisen metelin vuoksi. Työskentelyrauhalla oli merkitystä osaamistulosten kannalta: lapsista noin 8 prosenttia koki, että lukemisen oppitunneilla oli paljon häiriötekijöitä, ja heidän lukutaidon pistemääränsä oli keskimäärin 25 pistettä heikompi kuin niillä, jotka olivat kokeneet häiriötekijöitä vähän.

Myös opettajien kokema turvallisuus ja työrauha olivat yhteydessä lasten lukutaidon tasoon, ja tämä yhteys oli aiempaa vahvempi: turvallisimmiksi ja rauhallisimmiksi koetuissa ympäristöissä lasten lukutaidon keskiarvo oli 34 pistettä korkeampi kuin vähiten turvalliseksi ja rauhallisiksi koetuissa ympäristöissä, kun vuoden 2016 arvioinnissa tämä ero oli vain 10 pistettä. Opettajien mukaan yleisimmät ongelmat liittyivät lasten käyttäytymiseen – ainoastaan 15 prosenttia opettajista oli sitä mieltä, että oppilaat kunnioittavat toisiaan. Rehtoreiden mukaan yleisimmät ongelmat liittyivät luokassa häiriköintiin.

Yleisesti ottaen rehtorit arvioivat koulukuriin liittyvät ongelmat melko vähäisiksi, mutta

eri ongelmia havainneiden rehtoreiden määrä oli hieman lisääntynyt vuodesta 2016. Samaten opettajien enemmistö koki, että heidän kouluympäristönsä on melko turvallinen ja rauhallinen, mutta hyvin turvalliseksi ja rauhalliseksi koettujen kouluympäristöjen osuus oli laskenut 10 prosenttiyksikköä edellisestä arviointikerrasta.

Opettajien lukemiseen liittyvä koulutus sekä täydennyskoulutus Suomessa edelleen vähäistä

Enemmistöllä suomalaisopettajista on ylempi korkeakoulututkinto siinä missä esimerkiksi muissa Pohjoismaissa opettajilla on tyypillisemmin alempi korkeakoulututkinto. Suomessa luokanopettajat ovat kuitenkin opiskelleet vähäisesti lukemiseen liittyviä osa-alueita tutkintonsa tai koulutuksensa osana, ja lukemisen sisältöihin erikoistuminen on muihin Pohjoismaihin verrattuna vähäisempää. Lukemisen opettamiseen liittyvillä täydennyskoulutuksilla voi toki täydentää omaa osaamistaan, mutta suomalaisopettajat olivat osallistuneet tällaisiin koulutuksiin varsin vaihtelevasti. Lukutaidon kärkimaahan Singaporeen ja muihin Pohjoismaihin verrattuna Suomessa oli selvästi enemmän opettajia, jotka eivät kahden edeltävän vuoden aikana olleet osallistuneet lainkaan lukemisen opettamiseen liittyvään täydennyskoulutukseen. Merkittävänä esteenä osallistumiselle olivat aikatauluongelmat.

Täydennyskoulutuksessa kävivät aktiivisimmin sellaiset opettajat, joiden oppilasaines vaatii mahdollisesti enemmän tukea, ja siksi osallistuminen yleisesti ottaen ei ollut suorassa yhteydessä lukutaidon pistemääriin. Täydennyskoulutukseen osallistuminen on kuitenkin tärkeää, sillä koulutuksella on yhteys opettajan käsityksiin omista taidoistaan ja sitä kautta opetukseen ja oppimiseen (Leino ym. 2022).

Opettajien työtyytyväisyydellä ei myöskään ollut yhteyttä lukutaitoon kaikissa maissa.

Suomessa lapset, joiden opettaja oli erittäin tyytyväinen työhönsä, saavuttivat vain hieman korkeammat lukutaidon pisteet kuin lapset, joiden opettaja oli työhönsä melko tyytyväinen tai tyytymätön. Sekä työhönsä tyytyväisten että tyytymättömien suomalaisopettajien määrä oli lisääntynyt vuoteen 2016 verrattuna 3 prosenttiyksikön verran.

Lukemisen prosessien ja lukustrategioiden opetusta kaivataan lisää

Oppitunneilla opettajat näyttävät keskittyvän opetuksessaan vaihtelevasti erilaisiin lukemisen prosesseihin ja strategioihin. Pääajatusten tunnistaminen ja tiedon paikantaminen tekstistä olivat viikkotasolla opetetuimpia lukemisen prosesseja. Näihin ja muihin prosesseihin ja strategioihin verrattuna Suomessa opetettiin varsin vähäisesti tekstin kriittiseen arvioimiseen liittyviä asioita, kuten tekstin tyylin ja rakenteen kriittistä arvioimista, kirjoittajan näkökulman arvioimista sekä verkkosivuston hyödyllisyyden ja luotettavuuden arvioimista. Kriittisen lukemisen harjoitteisiin kiinnitetäänkin huomiota enemmän vasta neljännessä luokasta alkaen, mutta nykyisessä tekstimaailmassamme tiedon määrä ja laatu edellyttävät myös neljäsluokkalaisilta – ja tätäkin nuoremmilta – taitoja arvioida tekstejä.

Yli 90 prosenttia opettajista pyysi lapsia lukemaan joko ääneen tai hiljaa itsekseen vähintään viikoittain. Näihin verrattuna muita lukemisen opetukseen tai lukemiseen liittyviä viikoittaisia toimintoja oli vähemmän, eikä tuntitoinnoilla havaittu yhteyttä lasten lukutaitoon. Myöskään sillä, millaisia tekstilajeja opettaja opetuksessaan käytti, ei havaittu yhteyttä pistemääriin. Tästä poikkeuksena oli kuitenkin kaunokirjallisuus, jonka aktiivinen lukeminen on perinteisesti ollut yhteydessä erinomaiseen lukutaidon tasoon. Mitä useammin opettajat käyttivät pidem-

piä kaunokirjallisia teoksia opetuksessaan, sitä paremmin lapset menestyivät lukukokeessa.

Opettaja on lukemiseen innostaja

Lukevat aikuiset voivat innostaa omalla esimerkillään lapsia lukemaan ja vaikuttaa näin lasten lukutaidon osaamistuloksiin. Vaikka kodin vaikutus lasten lukuinnostuksen ja lukutaitotulosten kannalta on edelleen vahvempi kuin kouluympäristön, ei opettajien merkitystä voi kuitenkaan vähätellä. PIRLS 2021 -tutkimuksessa lapset, joiden opettaja piti lukemisesta paljon, saavuttivat lukukokeessa keskimäärin korkeamman pistemäärän kuin lapset, joiden opettaja piti lukemisesta vain jonkin verran.

Vaikka opettajat ovat tehneet mainiota työtä lasten sitouttamisessa lukutaidon opetukseen, lapset kokivat jossain määrin, etteivät opettajat tarjoa heille mielenkiintoista luettavaa. Osasyynä lienee se, että useampi kuin joka kolmas (35 %) opettajista ei itse lue lasten ja nuorten kirjallisuutta. Lukuinnostuksen herättämisen kannalta olisikin tärkeää, että opettajat innostuisivat itse lasten ja nuorten kirjoista, jotta he voisivat paremmin suositella kirjoja lapsille ja keskustella lasten lukemista kirjoista (ks. myös Stenvall 2023).

Luetusta keskustelu osana opetusta on tärkeää esimerkiksi lasten mielipiteiden ilmaisemisen ja näkemyksien perustelemisen kannalta. Lukemisen näkeminen jaettuna kokemuksena voi myös kannustaa keskustelemaan luetusta koulun ulkopuolella, ja innostaa näin osaltaan lapsia lukemaan. Keskustelun lisäksi on tärkeää, että opettaja lukee itse lapsille ääneen, sillä se mallintaa sujuvaa lukemista ja edistää lukunautinnon saamista myös sellaisille lapsille, jotka eivät vielä lue itsenäisesti pidempiä tekstejä. Enemmistö suomalaisopettajista (78 %) käyttikin ääneen lukemista osana lukemisen opetusta vähintään viikoittain.

Luokka- ja koulukirjastot sekä kouluilla vierailevat kirjastoautot ovat myös oiva tapa tutustuttaa lapsia kirjoihin. Näiden lisäksi opettajat voivat viedä tai lähettää oppilaansa johonkin muuhun lähikirjastoon. Kirjastovierailut osana koulupäivää ovat tärkeitä ja niitä soisi tehtävän enemmän, sillä edelliseen arviointiin verrattuna koulujen kirjastokäynnit ovat hieman vähentyneet ja lasten lainaamisinto hiipunut.

Huolipuheen ja hiipuvien osaamistulosten keskellä on kuitenkin hyvä muistaa, että innokkaitakin lukijoita löytyy edelleen – sekä tyttöjä että poikia. Lisäksi lukutaidon taso on Suomessa edelleen kansainvälisesti tarkastellen erittäin korkea. Lukemisen arvostuksen säilyttäminen tai sen nostaminen ei myöskään ole yksinomaan opettajien tai kodin tehtävä, vaan koko yhteis-

kunnan. Opettajien työ on kuitenkin tärkeää erityisesti tuettaessa niitä lapsia, jotka eivät saa kotoa vahvaa tukea koulutaipaleelleen.

Lähteet:

- Leino, K., Sirén, M., Nissinen, K. & Puhakka, E. 2023. Puoli tuntia lukemista. Kansainvälinen lasten lukutaitotutkimus PIRLS 2021. Koulutuksen tutkimuslaitos. Saatavissa: <https://doi.org/10.17011/kti-t/37> [Viittauspäivä 16.10.2023]
- Leino, K., Nissinen, K., & Sirén, M. 2022. Associations between teacher quality, instructional quality and student reading outcomes in Nordic PIRLS 2016 data. Large-scale Assessments in Education, 10, 25. Saatavissa: <https://doi.org/10.1186/s40536-022-00146-4> [Viittauspäivä 18.10.2023]
- Leino, K. ym. 2019. PISA18 ensituloksia. Suomi parhaiden joukossa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:40. Saatavissa: <https://okm.fi/-/pisa-2018-suomi-lukutaidossa-parhaiden-joukossa> [Viittauspäivä 18.10.2023]
- Stenvall, A. 2023. Miten valita luettavaa lapselle? Miten innostaa lasta lukemaan? Kielikukko 2/2023, 14–17. Saatavissa: https://finrainfo.fi/wp-content/uploads/2023/06/Kielikukko_2_2023_www.pdf [Viittauspäivä 15.10.2023]